

تورک یوردی

ناشری : تورک یوردی .

مدیری : آق چوره اوغلی یوسف .

صافی ۱۹

۲۶ نومبر ۱۳۳۸

یل ۱

انتقاد و تقریبه

تورک و تاتار تاریخی.

(باشی ۱۸ نجی صابیده)

برنجی جلدك فصللری ، عموم تورک حیاتنك بویوك انقلاب زمانلری ایله ،
« قزان » خانلغنه منتهی تقسیم حادثه لری آرییور .

ترك مدخلی ، تورک عرقی ، بو بویوك عرقك شعبه لری ، قوم و قبیله لری
آکلاتیور ، برنجی فصل ایسه قدیم تورکلرک یاشادقلری یرلری ، طرز
معیشتلری ، دینی ، سیاسی ، اجتماعی تشکیلاتلری ، اخلاق و قانونلری ،
لسان و ادبیاتلری تعریف و بیان ایله یور .

ایکنجی فصل ، « اسلامیت و تورکلر » در . بوراده اسلامك تورکلره ناصل
تأثیر ایتدیکنی و بو تأثیردن نه کی نتیجه لر تولد ایله دیکنی کورییورز .
اوجنجی فصلده چنکیزخانك تاسیس ایتدیکی بویوك تورک خاقانلغی تدقیق
و مطالعه اولئیور . تورکلر ، چنکیزك تورمه مهند اول برقاچ دفعه برلشمش ،
« ایل خانلق » دینلن بك بویوك ، غایت واسع ایمپراطورلقلر تاسیس
ایتمشلردی . بو قدیم تورک ایمپراطورلقلرینه دائر تاریخی معلومات نقصان
اولدیغدن ، ایکی اولکی فصلده اولاردن بك مختصر بحث ایله اکتفایه مجبور
قالان مورخ ، چنکیزك تجدید ایتدیکی ایل خانلغنه آروجه بر فصل
آییره بیایور ؛ چونکه چنکیز دور سلطنتنه و اوندن سوکره کی وقایعه دائر آثار
و وثائق ده اول زمانلرده اولدینی قدر آز و مشکوک دکلدر .

چنکیز ایمپراطورلغی ایله تورک - تاتارلرک حیات تاریخی سی کسب صراحت
ایدوب بر شکل معین آلمشدر : چنکیز تورک عرقنه منسوب اقوامك همان جمله سی
برلشدیردی ، جنوبده کی یاریم آطه لردن صرف نظر بوتون آسیا ایله اوروپانك
یاریم سی فتح ایدوب ، بوتون تورک - تاتارلری اداره سی آلتنه سوقدی . چنکیز
و اوغلاری زماننده بویوك برتورک ایمپراطورلغی حاصل اولمشدی . چنکیز

عصری، عموم تورک تاریخک انک قوتلی، انک شانلی، انک پارلاق دوریدر؛ رومالیلرک سه زار و اوغوست زمانلرینه، عربلرک هارون الرشید عصرینه، جرمنلرک بویوک شارل (شارلمانی) دورینه مقابل، بز تورکلر «چنکیز خان چاغی» کوستره بیارز. چنکیز ایمپراطورلغنک حدودی خارجنده قلمش بللی باشلی بر تورک کومه سی یوق کییدر. دیمک که «چنکیز خان» چاغنده «تورک دنیا سی» بر دولتمدر.

ایشته «تورک و تاتار تاریخی» اوچنچی فصلنده بو بویوک تورک دولتنک فاضل تأسیسی اولندیغی، اساس عامللری اولدقچه موفقیتله بولوب چیقارارق آکلاتیور؛ سوکره بودولتنک تشکیلات اجتماعی سنی، اداره سیاسی و عسکریه سنی تحلیل ایدیور؛ چنکیز ایمپراطورلغنده تورک - تاتار - مونغوللرک معیشت، اقتصاد و فکره متعلق هر درلو مدنی فعالیتلری ده سسویله مایه اونیور؛ مثلاً چنکیز چاغنده کی تورک ادبیاتی برقاج صحیفه اشغال ایدیور. - بوفصلک موضوعی، بئم «چنکیز خان» تاریخیچه سنده بحث ایتدیکم مسأله لک مجموعیدر. ولیدی افندی، مختصر بر تاریخک قیصه بر فصلنه صیقشدیرمق مجبوریتله موضوعی، بندن زیاده احتصار ایتمش ایسه ده، مأخذلرینک کثرتی و تألیفده کی اقتداری جهتله، چنکیز و دورینی، بئم تاریخیچه دن جوق مکمل تصویر و بیانه موفق اولمشدر. یالکیز چنکیز ایمپراطورلغنک پارچالانمه سنده فکر بجه غایت اهمیت ویریله سی اقتضا ایدن بر نقطه بی محترم مورخ اوقدر ایضاح ایتیور. اوزرنده اصرارینی الزم کوردیکم اونقظه شودر: بویوک تورک ایمپراطورلغی چنکیزک طور و نلری زماننده پارچالاندى؛ فقط بو پارچالانیش مثلاً غربی رومانک پارچالانمه سی کی قطعی و ابدی دکلدرد... بلکه روماجرمن ایمپراطورلغنک و روسیه دولتنک قرون وسطا و اخیرده کی انقصاصی کییدر. روما پارچالاندىنی زمان عرق و مدنیتجه پک جوق فرقلی بر طاقم قسملره آیریلشدى، بو اقسام آره سنده هیچ بر رابطه یوقدی؛ روماجرمن، یعنی قدیم آلمان ایمپراطورلغنک و یاخود قرون وسطاده کی روسیه دولتنک پارچهلری ایسه عرق، دین، دیل و مدنیتجه بر برینک عینی، یالکیز حکمدارلری - حتی روسیه ده حکمدارلر بیله عینی عائله دن - آیری بولنیوردی. چنکیز ایمپراطورلغی درت

مستقل خانلقه ، - ماغولستان و خطای ، تورکستان ، قبیجا ، ایران و هندستان خانقلرینه - آریلدیسهده بو خانقلرک حاکم اهاالدی تورک - تاتار - مونغوللر ایدی ؛ دولتک تشکیلاتی چنکیز یاساق و طوره سندن باشقه برشی دکلدی ؛ حکمدارلر چنکیز اولادندی ؛ درت خانلق ، دین ، دیل ، عادت ، قانون و حکمدارلرک قرابتی جهتلہ تفرق ایتمه مش برکل حاصل ایدیورلردی . بونلر ، عادتاً بر عائلہ اوجاغندن چیقاراق ، کندی باشلرینه برر یورد قورمش و فقط عائلہ رابطہ لرینی کسمه مش قرداشلرکییدی . تقسیم ظاهری و خارجیدی ، باطنی و داخلی بروحدت واردی . خانقلر ماهیت اعتباریلہ تورک قالمشلردی . حتی بو حال ، درت خانلق پارچالانوب برچوق کوچوک تورک خانقلری وجوده کلدکن سوکردهده دوام ایتدی . واقعا خانقلردن اسلام مدنیتته کیرنلر شریعتہ تابع اولدیلر ؛ ایران و رومه کیدنلر فارسلاشدیلر ، روملاشدیلر ؛ چینہ ، هندہ کیدنلر او محیطلرک تأثیراتنه قابیلدیلر . مع مافیہ بوتمللر بیله قطعی دکلدر : تورکلک وحدتی بوسوتون منقطع اولمادی ؛ چنکیز عنعنہ سی ، یاسا و طورہ بوسوتون اونودولمادی . چنکیز ، بو بویوک تورک خاقانی ، بوتون تورک خانلرینک ، حتی یالکیز خانلرینک دکل ، بکلرینک بیله مشترک جدلری ، تورک دنیا سنده حکمدارلق حقنک بریحیک منبع مشروعی کی تاقی اولنه کلدی : آسیاده برخان کندینک حق حاکمیتنی مشروع کوسترمک ایچون چنکیز نسلدن اولدیغنی ادعا ایدردی . ایران ، تورکلک علینه دین اسلامی قوللانهرق چنکیزی تلغین ایندیرمکله برابر یک متعصب بر مسلمان اولان تیموری بویوک تورک خاقانلقنک احیاسی تصورنده چنکیزه قرابت ادعاسی لزومندن وارسته ایدهمدی . . . قرق الی سنه اولنه کلنجه یه قدر استقلال لرینی محافظه ایدمیلن کوچوک قازاق خانلرینک هبسی ، و بوکون اورطه آسیا ناجلیتنک برچوغی چنکیز سلاله سندن اولمقله افتخار ایدرلر . الحاصل پارچالانمش ، اک بویوک قسمی ییانهچیلر حکم و سلطنتی آلتہ کچمش تورک عالمی ، بوکون بیله ظاهراً کوریلدیکندن جوق زیاده رابطہ لره مالکدر . بونقطة نغردن بر تورک دنیا سنک ، آلمانلرک دیدیکی کی بر Türkreich ک وجودینی ادعا ایتک خطالی اولماز ، صانیرم .

چنکیز ایمپراطور لغندن باحث اوچنچی فصلی متعاقب، «تورک و تاتار تاریخچند» شویله بر ملا حظه اوقیورز: «بویوک تورک ایمپراطور لغنک بولندیکی درت قسمدن هر بریسنک وقایعی کندی باشلرینه بر تاریخ مخصوص تشکیل ایدر. بزونلردن یالکیز ایدیل (وولغا) حوضه سنده کی دشت قیچاق (آلتون اردو) مملکتی موضوع بحث ایدم جکز. فی الواقع دردنجی فصلدن اعتباراً، تورک - تاتار تاریخچی، بوتون تورک - تاتارلرک تاریخ عموملیکندن چیقوب، یالکیز آلتون اردو دولتک تاریخ خصوصیدی حالی آایور. یوقاریده بحث ایتدیکم «تجریده» ک ایلك تطبیق اولندیغی محل، بوراسیدر. بن ایسته ردم که «تورک و تاتار تاریخچی»، چنکیز ایمپراطور لغنک منقسم اولدیغی دیگر تورک مملکتلرینک تاریخ خصوصلری ده تماماً احتوا ایتسین، وبویله جه تام بر تورک - تاتار تاریخ عمر میسی اولسون. معلم احمد ز کی افندیگ یاقینده بوکاده موفق اولماسیچون دعاچی یم.

تورک - تاتار تاریخینک دشت قیچاق، یعنی آلتون اردو قسمی احتوا ایدن دردنجی فصلنک عثمانلی قارملرینه پک مفید اوله جنی فکر ندیم: عثمانلیلر دشت قیچاق وقایعه دأثر نه کندی وقعه نویسلری حکایه لرندن، ونه ده صوک زمانلر بول بول ترجمه ایتدکلری فرانسز اعدادیه لرینه مخصوص درس کتابلرندن کافی معلومات استحصال ایدم منزلر. عثمانلی تورک مکتبلریچون تألیف اولونان تاریخ کتابلرینک عموم تورکک مبحثلری اوج، درت صحیفه دن فضله یه چیقاراماق عجوریتی، بو کتابک آلتون اوردودن باحث دردنجی فصلیه، قزان خانلغه مخصوص بشنچی فصلی مطالعه ایدیلدکن صوکره خیلیدن خیلی یه تناقص ایدم جکدر.

دردنجی فصل چنکیزک اوغلی جوجی وطورونی باتونک آلتون اوردو خانلغی تأسیسلریله باشلا یوب (۱۳ نجی عصر میلادی ابتداسی) آلتون اوردونک پارچالانمسه نه (۱۶ نجی عصر میلادی ابتداسی) قدر دوام ایدیور. بز، بوفصلی اوقویوب، چنکیز اوردولرینک ناصل وولغا حوضه سی، روسیه ممالکینی استیلا ایتدکلرینی، بوکذیش اولمکه کی ناصل اداره ایله دکلرینی،

ناصل دین اسلامه داخل اولدقلرینی و بواهدتداتک نتایجینی ، آلتون اوردونک اسباب و طرز انقراضینی ، پارچه لرندن تحصیل ایدن موسقوا بویوک برنسلکیله **کوجوک تانار خانقلرینی** اوکرنیورز . بو وقایهی تعقیب ایدرکن ، کرک تورک خانلرینک تابع و جزیه کذار مأمورلری صورتیله ، کرکسه سرایده کی (سرای ، آلتون اوردونک پایتختی اولان شهرک اسمیدر) نفاق و فسادلردن بالاستفاده شخص و یا ملتلی ایچون اوغراشان آنترقیه جیلر صفتیله روس کیناز (برنس) لرینک بر چوغنی ده طائیش اولیورز .

آلتون اوردونک پارچه لرندن قریم ، قزان ، سبر ، نوظای ، آسترخان و ماوراءالنهر خانقلریله روسیه چارلی تکیون ایتمشدر . ولیدی افندی ، قبول ایتدیکی « تجرید » اصولی بوراده ده تطبق ایدرک ، آلتون اوردو اقسامندن باشقلرینی براقوب یالکز قزان خانلغندن بحث ایدیورکه بوده کتابنک بشنجی فصلیدر . بشنجی فصلک عنوانی شویله در : « تانارلردن سوکره بلغارلر - قزان خانلی » (بلغار خانلغنده تانارلر) . عنوانندن اعتباراً بو فصلده نیم اک زیاده نظر دقیمی جلب ایدن تانار - بلغار مسأله سی اولدی . تانار - بلغار مسأله سه دائر قزانلی - بعض مورخلرک معلوم بر نظریه لری واردر ؛ دیرلرکه : « بلغارلر ، یاخود بلغار تورککاری یک قدیم زمانلردن ، تاریخچه قید اولونامامش زمانلردن بری وولغا حوضه سنده یاشارلردی . بونار مدنیتجه خیلی یوکسک ، زراعت و صناعتی بیلیر ، بویوچک مقیاسده تجارت ایدر بر جمعیت تشکیل ایشلردی . خانلرینک اوطوردینی بلغار شهری شرقی اوروپانک اوزمانلر اک مهم بر تجارت مرکزی ایدی ؛ وولغا و قوللری سایه سنده بیژانس ایمپراطورلغی ، اسلام خلافتی ، ایران و هندستان قطعهلریله مناسبت تجارتیه لری واردی . بلغار خانلرندن سلکی اوغلی آلماس هجرتک دردنجی عصری ابتداسنده مسلمان اولمشدی . اوزماندن اعتباراً بلغارلرک اسلام مدینتی ایله مناسبت و رابطه لری آرتوب ، بونک نتیجه سی اولق اوزره ذاتاً موجود بلغار مدینتی ده ازیاده انکشاف و ترقی ایتمشدی . آلتنجی ویدنچی عصر هجریده یاشایان برچوق مسلمان بلغار علماسنک اسملری تاریخچه مقیددر . بلغارلر ، مدنی و مرفه حیاتلری اقتضاسی حربدن

مجتنب ایدیلر؛ فقط اوزمانلر هنوز پک ابتدائی، یاریم وحشی برحیسات چکیرن روسلر، بلغارلرک ثروت ورفاھلرینه کوز دیکوب، بر جوق دفعه لر خانلقه تعرض ایتشلر سده، بلغارلرک تفوق مدنیلری قارشیدر سنده مغلوباً رجعت ایله مشلردر. آنجق ۱۴نجی عصر میلادی اورطه سنده، وولغا حوضه سینه کلوب یتیشن چنکیز اوردولری بلغار خانلقنک مستقل حیاته خاتمه چکدی. اسل یرلی اهالی اولان مدنی بلغارلرک اوزرینه چنکیز اوردوسنک تاتارلری حاکم اولدیلر. بوتون روسیه تاتار محکومیتی آلتده قالدینی کبی، بلغارلرده او محکومیت آلتده ازیلیدی. بو محکومیت بلغار خانلقنک ترقی طبعیعی سکنه یه اوغراتدی. قدیم بلغار خانلقنک بوگونکی سکنه سی اولان «قزانلیر»، تاتار دکلدلر؛ بلغارلرک اولاد و اخفادیدر؛ ایوم اقتصاد و مدتیجه مشهود یوکسکلک لری کویلدیلرندک پک درین کوکلمش زراعت قابلیتی و میلانی، بونی اثبات ایدر. بوندن سکنر، طقوز ییل اول قزانلی بر مورخدن ایشتدیکم و بویوک تورک عرقنک اقسامی آرمه سنده نفاق و خصومت تخملری اکیله جک ماهیتده کوردیکم بونظریه، احتمال روس مورخلرینک تأقیناتی نتیجه سیدر. قزانلی معلم احمد زکی افندیکنک بونظریه تأثیراتندن همان بویوتون قورتولمه یه موفقیتی سونیه جک احوال دندر.

•••

قزان خانلقنک حیاتی پک قیصه (۱۴۳۹ : ۱۵۵۲ میلادی) در مؤلف بو کوچوک و آز عمرلی تورک دولته، کندی وطنی اولدینی ایچون قوجه بر فصل تخصیص ایله، وقایعک تفرعاته قدر کیریور. قزان تاریخی، بللی باشلا اوج نوع وقایعدن ترکب ایدر: روسیه ایله آردی آرمه سی کسيلمه ین محاربه لر؛ داخلده فرقه نزاعلری؛ تجارت. روسیه محاربه لرندک اوللری خانلق غالب ایه ده، صوکره لری اکثریا مغلوبدر. قزان شهری معتبرانی اوچنچي خانلری زمانندن اعتباراً ایکی فرقه یه آریلارقی، متصل غوغا ایدیورلر. بو داخلی غوغالرینه عدولری موسقووا حکومتی ده قاریشدیریورلر؛ روسلردن یاریم حتی خان استه یورلر! قزانک صوکره دورمده فرقه لردن بریسی موسقووا برنسلکی، دیکری قریم خانانی طرفه دایدیر. قریم فرقه سی قزان

خانلقنك استقلالى محافظه‌يہ جالیش-يور ، موسقوف فرقه‌سى ايسه قزاق روس اداره‌سى آلتە كچمەنە اوغراش-يور . وليدى افندى ، بوفرقة غوغالرىنى مفصل و آچىق نقل ايدىور ، موسقوف فرقه‌نك وافرقة باشندە بورويان خان وميرزالرك وطنلرينە حياتلرىنى ايدىن اىيە شەيخ ايله يور ؛ آنجق بوفرقة نزاعلرينك سبب اصلينى كوسترميور ، كوسترميور : نيجون قزانلىلر ايكي فرقه‌يە آيرىلمىلردى ؟ نيجون بر قسم خان و خانزادەلر ، بك وميرزالر كندى وطنلرينك استقلالى عليهنە حركت ايتدىلر ؟ دشمنلرك انترقه‌لرينە مساعدمين حاضرلايان عوامل نەلردى ؟ بو سسواللرك مقنع جوابلرىنى وليدى افندينك انرنده بولامبورز .

قزان خانلقنك ، موسقوا چارلانى طرفندن ضبطى ، تورك واسلاوعللرينك عصرلر سورەن چارپشمە-سندە بك مەم برواقەدەر . بوجەتلە مؤلفك وقەيى برنجى جلدينە خاتمە اتخاذايمەسى ، ومفصلا آكلايمەسى ، تورك - تاتار تاريخ عمومىسى نقطە نظرندن دە طوغرىدەر . آنجق قزان محاصرە ومحاربەلرينە بر جوق صحيفەلر آيرىلدىنى حالدە ، قازان خانلقنك اقتصادى ، تجارى ، علمى ومەدنى حياتنە بك آرز محل تفريق ايدىلش اولماسى موأخذە ايدىلە بىليۇر .

« تورك و تاتار تاريخى » نك اخطار ايتدىكەز ، ياخود ايدەمدىكەز بعض نقصانلرى واردەر ؛ و ذاتاً مؤلفى دە مقدمەسندە بونى مقردەر ؛ بونكلە برابر احمد زكى افندينك بو اثرى ، تەكرار ايدىيورم ، تورك - تاتار تاريخنە دائر شمدى يە قدر توركچە تاليف اولمش آثارك اك مكمليدەر .

آ . ي

تورک عالمده

ايكى اوج هفته واركه بوتون دنيانك نظرى ، اسلام وتورك دولتلرندن حيات واستقلالنى بو كونه قدر محافظه‌يە موفق اولمش يكانە دولت اولان عثمانلى ايمپراطورلته متروپ و پرهيجان ديكلمش طوربيور . كچن عصر ميلادى ، دول اسلاميه‌نك بربرى آردنجه ، خارجك ضربەلرى آلتندە ، ياخود ايجندن يئەنە رك - كه بۇدە كتر يا تائيرخارجينك